

AFSTROOM IN DE ONDERBOUW VAN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Vragen beantwoorden

Een toenemend aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs volgt in het derde leerjaar op een lager niveau onderwijs dan in het eerste jaar. Deze afstroom kan nadelig uitpakken voor het zelfbeeld en de motivatie van de leerling. Daarnaast is het slecht voor het onderbouwendement van de school. De praktijk worstelt met dit vraagstuk. In de Academische Werkplaats Onderwijs¹ gaan onderzoekers van Maastricht University en de Onderwijsinspectie gezamenlijk aan de slag met VO-docenten om de afstroom in de onderbouw van het voortgezet onderwijs nader te onderzoeken.

DOOR ESMEE JONK

Onderzoek naar afstroom kan in een breder perspectief worden geplaatst met het vinden van een antwoord op de vraag of een leerling op de voor hem/haar juiste plek in het onderwijs zit. De Inspectie van het Onderwijs analyseert al een aantal jaren de percentages afstroom en opstroom in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Hierbij wordt gekeken naar hoeveel leerlingen in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs overstappen naar een hoger niveau (opstroom) of naar een lager niveau (afstroom). De inspectie doet hier in het Onderwijsverslag jaarlijks verslag van. In het derde leerjaar zit driekwart van de leerlingen nog op het onderwijsniveau zoals geadviseerd door de basisschool (Inspectie van het Onderwijs, 2014). Vanaf 2012 zien we echter een toename van het aantal leerlingen dat in hun derde leerjaar op een lager niveau onderwijs volgt dan in hun eerste leerjaar. Hier is er sprake van een trendbreuk: vóór 2012 was de mate van opstroom groter dan de afstroom. Ongeveer 15 procent van de leerlingen zit in 2013 in een lagere schoolsoort dan het basisschooladvies adviseerde; ongeveer 10 procent is opgestroomd ten opzichte van het advies (zie figuur 1).

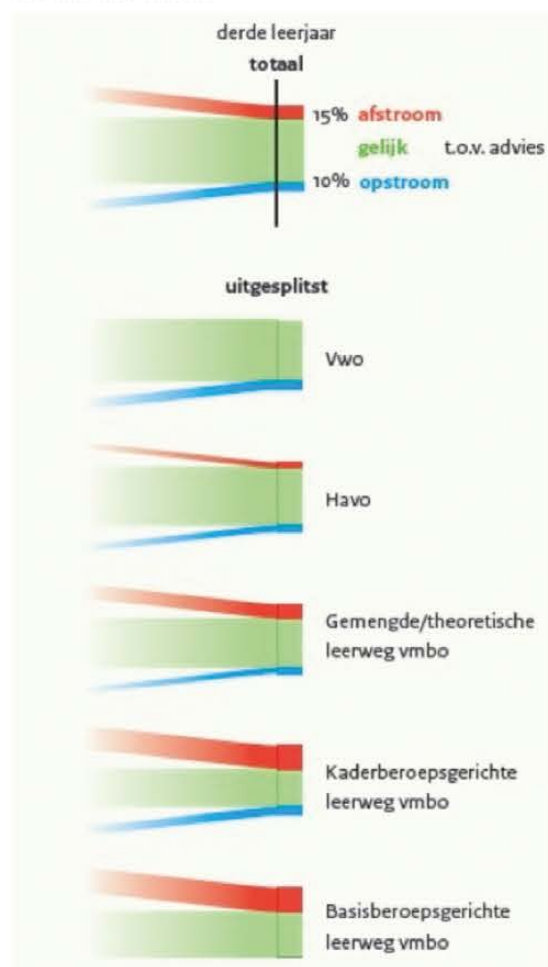
BUNDELEN EN BENUTTEN VAN EXPERTISES

Hoe kunnen we de afstroom op de middelbare scholen verminderen? Dit is een vraag waar niet alleen het onderwijsveld mee worstelt, maar ook beleidsmakers en onderzoekers. De Academische Werkplaats Onderwijs, een initiatief van de Inspectie van het Onderwijs en Maastricht University, heeft rondom dit vraagstuk een platform opgericht waar verschillende expertises gebundeld en benut worden. Door in gezamenlijkheid de dialoog aan te gaan wordt getracht tot meerdere inzichten te kunnen komen en zo samen ervoor te zorgen dat er minder leerlingen afstromen naar een lager onderwijsniveau.

In een reeks workshops gaan onderzoekers van Maastricht University en de Onderwijsinspectie samen met een aantal docenten aan de slag om de afstroom in de onderbouw van het voortgezet onderwijs nader te analyseren. Tijdens de workshops staan de uitwisseling van ideeën, de wensen en de ervaren obstakels centraal. Naast dat we de mate van afstroom in beeld brengen, zowel voor het landelijk beeld, als voor de deelnemende scholen, is het de bedoeling om tot verklaringen te komen waarom zoveel leerlingen afstromen.

Figuur 1 Percentage leerlingen waar de positie in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs lager, gelijk of hoger is aan het basisschooladvies, uitgesplitst naar de verschillende schoolsoorten.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2014

Om tot antwoorden te kunnen komen worden de workshops door de onderzoekers stap voor stap opgebouwd: van een eenvoudige beschrijvende analyse, tot een complexere analyse waarbij rekening gehouden wordt met diverse leerling- en schoolkenmerken. Er wordt hierbij zoveel mogelijk gebruik gemaakt van reeds bestaande informatie van de school zelf, al dan niet via het leerlingvolgsysteem of zelf verzamelde data. Daarnaast worden ook data aangeleverd door de universiteit. Deze data zijn door een aantal onderzoekers op diverse scholen in Limburg verzameld in het kader van de Limburgse Onderwijsmonitor en bevatten gegevens over de leerlingen en de scholen. Dankzij de rijke verzameling data waar de docenten voor de afstroom-analyse over kunnen beschikken, is het voor hen mogelijk een reeks van vragen te proberen te beantwoorden. 'Zijn er bepaalde achtergrondkenmerken van leerlingen die afstroom voorspellen?', 'Is de plaatsing van de leerlingen in het voortgezet onderwijs verkeerd?', 'Zien we dat bepaalde basisscholen structureel te hoog adviseren wat gevolgen heeft voor het vervolg van de leerling in het voortgezet onderwijs?' Gezien de verschillende casussen worden de verschillende analyses van de docenten naast elkaar gelegd. Daarnaast presenteren ook de onderzoekers hun bevindingen rond deze vraagstukken (veelal resultaten op regionaal of landelijk niveau als soort benchmark). Door het aangaan van de dialoog komen we samen met de participerende scholen tot mogelijke verklaringen voor de afstroom in de onderbouw van het voortgezet onderwijs en kunnen we leren van elkaar.

BEGRIPPENKADER

In het najaar van 2014 vond de eerste workshop plaats en zijn we de dialoog met elkaar aangegaan. 'Wanneer is er sprake van afstroom?' 'Hoe wordt afstroom gedefinieerd op de verschillende scholen?' Deze basale vragen leidden tot een rijke discussie in de groep.

Afstroom kan breed opgevat worden; in onderzoek worden dan ook verschillende operationalisaties gebruikt. Al snel kwam naar

voren dat het van belang is helder te zijn over welke berekeningswijze gehanteerd wordt. Hanteren we de bekende inspectiemethode, of kijken we minder streng en worden leerlingen die in het laagste niveau van een breed advies terecht komen niet tot afstroom gerekend? Helderheid en afstemming is een vereiste om goede vergelijkingen te kunnen maken. Verschillen in definities kunnen als gevolg hebben dat er op een school ineens sprake is van 20 procent meer afstroom.

Tijdens de workshop zijn verschillende manieren om afstroom in kaart te brengen besproken. Deze manieren waren toepasbaar op het landelijk beeld en de deelnemende scholen. In sommige gevallen leidde dit tot verraste gezichten: ten opzichte van het landelijk gemiddelde staan ze er eigenlijk niet zo slecht voor. Bij het bespreken van de vergelijkingen kwam wederom de discussie naar voren over hoe afstroom te meten. Enkele suggesties die werden gemaakt, vragen om verdere analyse, zoals bijvoorbeeld 'bepaal afstroom pas vanaf leerjaar 2 van het voortgezet onderwijs in plaats van op basis van het basisschooladvies'. Daarnaast werd benadrukt dat de overgang van de onderbouw naar de bovenbouw voor veel leerlingen problematisch is, en dat de wijze waarop afstroom nu onderzocht wordt wellicht geen goed beeld geeft van waar een leerling zich op het eind van zijn of haar vo-carrière bevindt. Een ander belangrijk punt dat naar voren kwam is de tendens tot strengere selectie van leerlingen in het eerste leerjaar. Drie redenen werden hiervoor gegeven:

- door de invoering van taal- en rekentoetsen;
- scholen worden 'afgerekend' door de Inspectie van het Onderwijs op eindexamenresultaten en het verschil Centraal examen (CE) – schoolexamen (SE);
- en door de vele openbare 'ranglijstjes' met beste scholen, zoals bij RTL en in Elsevier en Trouw.

De tendens tot strengere selectie aan de poort kan consequenties hebben voor de toegankelijkheid van leerlingen en mogelijk kansen ontnemen.

De tendens tot strengere selectie aan de poort kan consequenties hebben voor de toegankelijkheid van leerlingen en mogelijk kansen ontnemen

AAN DE SLAG

De deelnemende scholen hebben in de zomer van 2014 een opdracht en een dataset met gegevens van de leerling-populatie en de school ontvangen. Vrijblijvend konden zij daar een eerste analyse op uitvoeren om tot verklaringen te komen voor de hoge afstroom in de onderbouw binnen hun school. Allereerst werd gevraagd om voor de betreffende school na te gaan hoe groot de afstroom is. Hiervoor konden zij zelf hun eigen definitie hantieren. Een tweede vraag was om na te gaan in hoeverre de afstroom verklaard kon worden door de sociaal economische status (SES)

van de leerling. Aangezien je als onderzoeker ook te maken hebt met de beschikbaarheid (soms beperktheid) van data zijn er twee *proxy's*² genomen om SES enigszins in beeld te krijgen, namelijk de arbeidsmarktpositie en opleidingsniveau van de ouders. Een aantal docenten is hiermee aan de slag gegaan en lichtte de resultaten tijdens de bijeenkomst toe. Er kwamen verschillende uitkomsten naar voren waarmee het platform voor vervolgonderzoek gericht kan sturen op mogelijke verklaringen. Andere belangrijke elementen om in het vervolg naar te kijken zijn onder andere het welbevinden van de leerling, de motivatie van de leerling of juist de toevoer van bepaalde basisscholen.

Tijdens de tweede workshop, die eind januari 2015 plaatsvond, stond een verkenning van de diverse berekeningswijzen van afstroom en bijbehorende uitkomsten centraal staan. Een aantal presentaties werden verzorgd door docenten en onderzoekers van de onderwijsinspectie. De interpretatie en de vergelijkbaarheid van de mogelijke berekeningswijzen was onderwerp van discussie. Tevens werden de negatieve en positieve kanten besproken van de verschillende gehanteerde methodes.

Door de uitkomsten van de workshops en het ophalen van wensen en vragen uit de onderwijspraktijk kunnen specifiekere hypothesen geformuleerd en getoetst worden. Benut elkaars kennis en krachten, ga het gesprek met elkaar aan en leer. De komende tijd bouwen wij daar verder op voort. Bent u geïnteresseerd en gaat u graag de samenwerking aan met andere betrokkenen uit de praktijk, onderzoek en beleid? Laat u horen en doe mee!

Voor meer informatie en/of vragen kunt u terecht op www.academischewerkplaatsonderwijs.nl/werkplaatsen/afstroom-de-onderbouw-vo/. U kunt zich ook aanmelden als belangstellende en de resultaten van de workshops teruglezen.

Noten

- 1 De Academische Werkplaats Onderwijs is een platform waarin onderzoekers, beleidsmakers en professionals uit de onderwijspraktijk samenwerken aan onderzoek, www.academischewerkplaatsonderwijs.nl
- 2 In de statistiek is een proxy een variabele die op zich niet direct relevant is, maar dat dient in de plaats van een niet-waarneembare variabele (Upton & Cook, 2002).

Literatuur

Inspectie van het Onderwijs (2014). De staat van het onderwijs. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Upton, G.J.G en I.T. Cook (2002). A Dictionary of Statistics, Oxford University Press.

ESMEE JONK IS ONDERZOEKER AAN MAASTRICHT UNIVERSITY EN BIJ DE ONDERWIJSINSPECTIE
E.JONK@MAASTRICHTUNIVERSITY.NL